

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Ємельянова Ганна Іванівна

УДК 323:323.3.396

**Потенціал політичної еліти в Україні: особливості формування та
впливу на сучасний політичний процес**

23.00.02. – політичні інститути та процеси

Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,

Науковий керівник: доктор політичних наук, доцент
Маслов Юрій Костянтинович,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»,
професор кафедри політичних наук і права.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Новакова Олена Вікторівна,
Національний педагогічний університет
ім. М. Драгоманова, професор кафедри політичних
наук

кандидат політичних наук, доцент
Пехник Алевтіна Валентинівна,
Національний університет «Одеська юридична
академія», доцент кафедри політичних теорій.

Захист відбудеться «24» січня 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 54.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «22» грудня 2018 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Т. О. Каменчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обґрунтовується тим, що сучасний стан, якість та тенденції подальшого розвитку вітчизняної політичної еліти за своїми характеристиками лише частково відповідають морально-ціннісному та функціональному змісту поняття «еліта». Незважаючи на те, що країна обрала демократичний шлях розвитку з орієнтиром на європейські цінності, все ж дотепер співвідношення понять «цінності – інтереси – потреби» знаходяться у незбалансованому вигляді. Процес реформування інституту політичного лідерства та політичної еліти в Україні вимагає глибинних змін, тому що саме вони повинні стати рушійною силою виведення країни на якісно новий рівень розвитку.

Незважаючи на те, що предметне поле дослідження даного напрямку характеризується досить вагомим науковим базисом, все ж сьогодні спостерігається підвищення уваги науковців до зазначеної проблеми. Це пояснюється появою нового типу суб'єктів політичної діяльності, відповідно до сучасних змін і цивілізаційних вимог. Попередні дослідження цієї проблематики велися лише на тлі тих трансформаційних процесів, які відбулися раніше, тому вже деякою мірою втратили свою актуальність. Сучасною політичною практикою накопичений значний зарубіжний досвід та окремі випадки його креативного осмислення вітчизняною наукою з метою подальшого застосування з урахуванням українських реалій. Тому переосмислення вимагають як класичні теорії політичної еліти та лідерства, так і різноманітні підходи до визначення шляхів формування, результативності діяльності та зміни її якісного складу в Україні в світлі подій останніх років.

Суть наукової проблеми полягає в визначенні шляхів реформування системи оновлення політичної еліти в Україні з урахуванням всіх сучасних вимог та глибинних змін, які відбулися в країні. У громадян існують власні, вже сформовані погляди на необхідні радикальні реформи в основних галузях суспільно-політичного життя, на результативність політичного управління, що повинно підвищити рівень життя в країні, наближаючись до європейських стандартів. Однак у будь-якому суспільстві головним суб'єктом трансформаційних перетворень є політична еліта. Негативне ставлення до неї, падіння її авторитету та рівня довіри веде до дестабілізаційних процесів і навіть до руйнування суспільства. Тому дане дослідження спрямоване на визначення напрямків, засобів, методик формування політичної еліти, яка б спромоглася взяти на себе відповідальність за проведення реальних позитивних змін у суспільстві на шляху демократичних перетворень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в межах науково-дослідної теми «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним з виконавців якої є дисертант.

Об'єктом даного дослідження є політична еліта як головний суб'єкт

соціально-політичних перетворень у суспільства. *Предметом* є особливості формування політичної еліти та її вплив на політичний процес.

Мета і завдання дослідження відзначені відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Метою* є визначення головних складових процесу формування політичної еліти. Для досягнення мети слід вирішити наступні **завдання**:

- розглянути головні аспекти теоретико-методологічної бази дослідження політичної еліти;

- окреслити рівень наукової розробки та джерельної бази дослідження;

- характеризувати концептуальні підходи та методологічні засади дослідження елітарного концепту; окрему увагу приділити плюралізму еліт в межах як теоретичного вивчення, так й аспектів застосування;

- дослідити та визначитися зі складними процесами формування та динаміки політичної еліти; зосередити увагу на перспективі українського політичного процесу в цьому напрямку та ознайомитись із зарубіжним досвідом;

- проаналізувати структуру елітарних кіл у сфері політичного управління;

- окреслити формування ресурсної бази політичної еліти та її функції;

- розглянути традиційні та новітні підходи щодо системи відбору та результативності еліти;

- визначити розуміння елітарної інженерії; обґрунтувати необхідність застосування даного терміну для процесу формування вітчизняної політичної еліти;

- проаналізувати роль політичного лідера в процесі побудови елітарних груп в Україні;

- визначити суспільне призначення політичного лідера;

- охарактеризувати та зрозуміти сутність інноваційного політичного потенціалу молоді в Україні;

- обґрунтувати необхідність політичної волі, як важливого елемента в діяльності політичного лідера та представників політичної еліти.

Методи дослідження. В дисертаційному дослідженні були застосовані наступні загальнонаукові та спеціально-наукові методи: аналізу та синтезу, що дало можливість зрозуміти процес формування політичної еліти не як механічну дію, а як процес на засаді єдності; метод аналогії та узагальнення застосовані для висвітлення динаміки процесу формування політичної еліти в сучасній Україні; порівняльно-історичний метод дозволив розкрити закономірності та особливості розвитку моделей формування політичної еліти щодо аспектів простору та часу. Застосування системного методу надало можливість визначити місце інституту еліти та лідерства в системі загального механізму формування політичної еліти.

Аналіз предметно-регулятивного напрямку визначив зміст елітарності, як соціального явища. Аналіз політичних теорій здійснено за допомогою методологічних дискурсів історичної та філософської думки, що дало можливість конкретизувати поняття плюралізму еліт. Структурний метод сприяв обміну методологічними засадами, що дало змогу виявити специфіку елітарної парадигми як детермінанти сучасного українського політичного процесу в світлі політичних подій сьогодення.

Наукова новизна отриманих результатів:

– всебічно представлено розуміння інноваційного політичного потенціалу лідерства, який реалізується в подальшому створенні нового типу інноваційної еліти, образ якої представлено в контексті особливих характеристик, які дозволяють характеризувати сутність зв'язків в елітарній групі; відносини політичної еліти з іншими типами еліт та масами; засоби рекрутування політичної еліти; її роль та функції в суспільстві;

– надано авторську концепцію щодо визначення індексу інноваційного політичного потенціалу. Визначено, що метою цього процесу є оцінка та відображення можливостей елітарної групи реалізовувати еліт-орієнтовану діяльність. Визначено, що слід використовувати такі субіндекси: людський капітал; професійна підготовка та політична інтеграція; інституційне оточення; використання політтехнологій; синтетичне мислення;

– обґрунтовано тезу щодо необхідності створення кардинально нового підходу до рекрутування політичної еліти – це елітарна інженерія, яка характеризується формуванням елітарних груп з особливими ознаками. Акцент робиться на особисті заслуги і конкретний внесок у розвиток суспільства та держави;

– визначено стан розвитку політичного елітарного кола в Україні, як «фрагментарний елітизм», коли реальна політична влада не є доступною для всіх, і саме критерій доступності провокує появу відповідних закритих латентних елітарних політичних груп, які безпосередньо впливають на остаточне прийняття важливих політичних рішень;

– обґрунтовано, що на сучасному етапі джерелом політичної еліти є не тільки внутрішні, але й міжнародні ресурси. Напрямок взаємодії політичних еліт з міжнародними колами визначається, з одного боку, – місцем держави в існуючій світовій та регіональній архітектурі, а з іншого – його якісними характеристиками. Тобто, співвідношення між внутрішньополітичними та міжнародними змінними впливають на діяльність правлячої еліти в країні;

– визначено, що головною складовою орієнтації діяльності політичної еліти є інтереси, які перетворюються політичним суб'єктом у форму конкретних цілей за допомогою процедури осмислення та аналізу. Тип поведінки та визначення форми дії політичної еліти підпорядковується загальній політичній логіці зміцнення коаліції прихильників і ослаблення позиції дійсних або потенційних опонентів;

– показано, що політичній еліті притаманні ознаки маргінальності. Оскільки вона є публічною елітою та досить обмеженою щодо кількості, то прояви її трайбалізму є доступними для суспільства та набувають ознак

особливої виразності, що надає можливість адекватно оцінювати представників політичної еліти;

– охарактеризовано кар'єрні траєкторії представників політичної еліти, що дозволяють визначати рівень відкритості або закритості суспільства, а це, в свою чергу, забезпечує соціальну проникність еліти шляхом вбудовування в свою структуру нових соціально-політичних ліфтів і можливостей особистого кар'єрного зростання;

– визначено, що рівень ресурсів політичної еліти сьогодні слід вимірювати шляхом врахування соціальних і родинних зв'язків та використовувати такий показник як «сумарний індекс соціальних ресурсів»;

– обґрунтовано, що формування та оновлення політичної еліти здійснюється в процесі елітизації суспільства та шляхом впровадження еліт-орієнтованої діяльності. Процес елітизації забезпечується доповненням характеристик представників політичних елітарних груп (або кіл) такими поняттями як «продуктивна орієнтація» та «самоактуалізація».

- представлено позицію, що представникам політичних елітарних груп повинно бути притаманно так зване синтетичне мислення (новий стереотип мислення), яке дає можливість працювати на рівні генерації та узагальнення ідей. За відсутності цього на важливих посадах у державі будуть знаходитися люди, які не зможуть вирішувати завдання як на стратегічному рівні, так й навіть на рівні розуміння завдань та проблем.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення та висновки дають можливість по-новому розглядати дану проблематику, можуть бути використані в процесі консультування структур, які забезпечують політичне та державне управління в країні. Нові підходи до переліку сутнісних рис політичної еліти та зазначені шляхи їх формування створюють засади щодо окреслення головних положень концепції політичної освіти в рамках загального освітнього процесу.

Результати дослідження можуть бути використані в науковій діяльності та у разі здійснення навчального процесу в закладах освіти при викладанні окремих тем загальних та спеціальних курсів: «Політологія», «Політичні процеси», «Політична еліта», «Політичне лідерство», «Політичні рішення», «Політична риторика», «Політичні технології», «Політична конфліктологія» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки та положення дисертації апробовано на 7 науково-практичних конференціях: всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (Одеса, 2016); XXXII Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток» (Чернівці, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (Львів, 2016); Сьома Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016); I Міжнародна науково-практична конференція «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій» (Харків, 2017);

Міжнародна науково-практична конференція «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (Київ, 2018).

Основні положення й висновки дисертаційної роботи відображені в 17 наукових публікаціях, з яких 5 надруковані у вітчизняних фахових наукових виданнях із політичних наук, 1 – у міжнародному науковому виданні, 7 – у матеріалах науково-практичних конференцій та 4 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації визначена її змістом, метою та поставленими завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків, списку посилань після кожного розділу. Загальний обсяг дисертації – 217 сторінок. Кількість використаних джерел – 187 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі автор обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, розкриває зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, формулює мету та завдання дослідження, визначає об'єкт і предмет, характеризує використані в роботі методи дослідження, наукову новизну та практичне значення, надає відомості про апробацію результатів дослідження, структуру роботи та обсяг.

У першому розділі «Теоретико-методологічна база дослідження політичної еліти» дається аналіз рівня наукової розробки та джерельна база дослідження: представлено концептуальні підходи та визначено методологічні засади дослідження елітарного концепту; окрема увага приділяється аналізу теорії плюралізму еліт.

У підрозділі 1.1. «Рівень наукової розробки та джерельна база дослідження» увага зосереджена на аналізі наукових розвідок у напрямку предмета дослідження. Безпосередньо аналізуються розробки, які здійснено українськими вченими в різний проміжок часу, та визначається, які аспекти є більш дослідженими і мають обґрунтовані висновки, а які – й досі не вирішені. Зокрема, проаналізовані дисертаційні дослідження останніх 20 років щодо проблем еліти та лідерства.

Визначено, що вивчення еліт залишається одним з найбільш затребуваних напрямків у політичній науці. Можна говорити про такі напрямки дослідження: характеристика політичної еліти; її структура; відносини політичної еліти з зовнішнім середовищем: взаємодія політичного керівництва з суспільством і міжнародною системою.

У підрозділі 1.2. «Концептуальні підходи та методологічні засади дослідження елітарного концепту» аналізуються різноманітні погляди на розуміння та природу еліти, зокрема – політичної еліти, правлячої еліти тощо. Визначено, що існують найрізноманітніші, іноді суперечливі точки зору на розуміння сутності еліти та її ролі в суспільстві. Практично всі вони

представлені в рамках політології, соціології, філософії та інших соціальних наук. Однак, практично всі дослідники трактують еліту як найвищу за соціально-політичним статусом, як привілейовану, автономну групу, яка становить меншість у суспільстві; їй притаманні ті чи інші політичні характеристики, соціально-економічні ознаки та психологічні властивості; вона безпосередньо бере участь у прийнятті та здійсненні рішень у рамках реалізації політичної або державної влади.

У підрозділі 1.3. «Плюралізм еліт: теорія та проблемні аспекти застосування» досліджується сутність концепції плюралізму еліт та їх значення в формуванні ефективної політичної еліти в сучасній Україні.

Визначено, що концепції плюралізму еліт характеризуються зростанням впливу дій мас на розвиток соціально-політичних процесів. В даному випадку використовуються різноманітні канали впливу. Підкреслюється, що вираженими є процеси складного розподілу праці в суспільстві, його соціальної диференціації. Але ця концепція еkleктично трактує групи інтересів та недооцінює складність відносин, які виникають в соціальній системі, не надає значення суперечливості взаємовідносин між економічними, політичними та культурними факторами.

У висновках до розділу 1 зазначається, що вивчення еліт залишається актуальним напрямком у політичній науці. Більшість досліджень спрямовані на характеристику політичної еліти; на аналіз її структури; на вивчення відносин політичної еліти з зовнішнім середовищем у рамках взаємодії політичного керівництва з суспільством і міжнародною системою. Значна увага приділяється питанню, яку роль відіграють політичні елітарні групи в політичному процесі, як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

У другому розділі «Формування та динаміка політичної еліти: перспектива українського політичного процесу та зарубіжний досвід» дається аналіз структури елітарних кіл у сфері політичного управління; досліджено процес формування політичної еліти. Значна увага приділяється зарубіжному досвіду та його креативному осмисленню.

У підрозділі 2.1. «Структура елітарних кіл в сфері політичного управління: ресурсозабезпечення та функції» зазначається, що саме структурні характеристики відповідають на питання про те, що відбувається з політичною елітою. Головну увагу зосереджено на її структурних характеристиках. Визначено, що цей аналіз може бути здійснений різними шляхами. Пояснення динаміки еволюції політичної еліти, конкретних рішень і вибудовування ймовірних сценаріїв її розвитку передбачає поєднання структурних характеристик і внутрішніх властивостей суб'єкта. Зокрема, в даному підрозділі мова йде про взаємодію еліти з іншими політичними суб'єктами у внутрішньополітичному і міжнародному середовищі. Акцент робиться на інтересах політичної еліти та ресурсозабезпеченні. Крім того, дане питання розглянуто на основі оцінки складу, згуртованості і циркуляції еліт. Змінні, що відображають поведінку еліт, можуть бути розкриті за допомогою емпіричного аналізу їх взаємодії з суспільством, а також в рамках

функціонування політичних інститутів, співвідношення сил та інтересів взаємодіючих суб'єктів.

Визначено, що склад та якість української політичної еліти, її політична культура, ступінь цілісності, успішність, спрямованість на репрезентацію і захист громадських інтересів і т. д., поки не зовсім сприймаються соціумом як важливий індикатор розвитку держави та суспільства. У масовій свідомості громадян України політична еліта формально ідентифікується з такими політичними групами: президент країни, адміністрація президента; вища виконавча влада, народні депутати України та депутати регіонального рівня; лідери популярних політичних партій, рухів, громадських організацій, керівники адміністрацій різного рівня. Така система представлень суспільства має своє історичне пояснення.

У підрозділі 2.2. «Формування політичної еліти: традиційні та новітні підходи щодо системи відбору та результативності еліти» йде мова про те, що ефективність і результативність політичної еліти залежать значною мірою від розуміння нею своєї ролі, від її позиції і переконань. Представлено різні засоби рекрутування еліти, різні аспекти добору резерву еліти; здійснено аналіз актуальних проблем формування політичної еліти крізь призму елітарної інженерії. Увага зосереджена на функціональному призначенні політичної еліти, на ролі еліти в суспільстві та впливу політичної еліти на політичний процес, на визначенні терміну «елітарна інженерія». Розглядається можливість застосування даного терміну для характеристики процесу формування вітчизняної політичної еліти в умовах трансформації суспільства.

Визначено, що важливого значення сьогодні набувають підходи, які мають міжнародну складову, тобто такі, що враховують міжнародний чинник впливу на формування політичної еліти, її ресурсів та політичної культури. Цей підхід дає можливість виділяти структурні та суб'єктні характеристики політичної еліти з подальшим введенням відповідних змінних.

Підвищення якості політичної еліти безпосередньо пов'язане з якістю освіти в тій або іншій країні і безпосередньо з освітою, що отримується елітою.

У підрозділі 2.3. «Склад та процес формування політичної еліти у закордонних країнах» Проаналізовано зарубіжний досвід формування політичної еліти Великої Британії, Швейцарії, Франції та США. Система формування політичної еліти у Великій Британії характеризується тим, що не тільки соціальний статус передається з покоління в покоління, а й соціальні ліфти в сучасній Великобританії працюють майже так само, як і в XVI–XVIII століттях. Щодо Швейцарії, то тут політична еліта, не будучи одноосібним джерелом влади, завжди існувала в атмосфері суспільної дискусії. На прикладі Франції представлені кар'єрні шляхи в політичному житті та мотиваційна складова цього процесу. Визначено, що в реальному житті різні траєкторії переплітаються. На прикладі процесу формування політичної еліти США показано національну складову цього процесу.

У висновках до розділу 2 зазначається, що легітимність політичної еліти не може повністю збігатися з легітимністю самої влади (зокрема, її інститутів і уповноважених осіб), яка побудована на визнанні панівної влади і доведенні доказів правомірності та правильності її домагань. Це пов'язано з проблемою структури політичної еліти.

Обґрунтовано, що формування політичної еліти як вищого кадрового складу державного та політичного управління – одне з головних питань стратегії та тактики влади, її життєздатності та авторитету. У зв'язку з цим, найважливішим аспектом кадрової політики та механізмів її реалізації є елітарна інженерія. Вона робить необхідним впровадження кадрових технологій, відповідних вільному демократичному суспільству, де кар'єра здійснюється на демократичній основі, законності і делегування повноважень пануючих органів зверху вниз.

Зарубіжний досвід формування політичної еліти (на прикладі, Великої Британії, Швейцарії, Франції та США) показує, що дуже близькою за моделлю формування політичної еліти є Франція, де панують відповідні кар'єрні траєкторії, які за своєю характеристикою є подібними до українських політичних реалій.

У третьому розділі «Політичний лідер в процесі побудови елітарних груп в Україні» визначено роль та суспільну функцію політичного лідера; представлено розуміння інноваційного політичного потенціалу; досліджено політичну волю в діяльності політичного лідера та сучасної політичної еліти.

У підрозділі 3.1. «Сучасна роль і суспільна функція політичного лідерства» окреслюються функції та завдання політичного лідера і визначається його сучасна роль в державі та суспільстві. За останні роки змінилися соціально-політичні умови, а відповідно – й вимоги до політичних лідерів. Визначені основні функції сучасного політичного лідера – це легітимізація влади; інтеграція суспільства, соціальної спільності на підставі загальної мети, цінностей, політичних ідей; визначення стратегічних орієнтирів у розвитку суспільства та держави; участь у процесі вироблення та ухваленні політичних рішень, виявлення способів і методів реалізації програмної мети; мобілізація мас на досягнення політичної мети; соціальний арбітраж, підтримка порядку та законності; комунікація влади та мас, зміцнення каналів політичного та емоційного зв'язку з громадянами.

Політичні партії та громадські організації недостатньо уваги приділяють підготовці майбутніх політичних лідерів, використовуючи системи стихійного відбору. Тому, подальші наукові перспективи можливі в розробці концепції підготовки політичних лідерів, відповідно з функціональним призначенням, яке відповідає новим умовам політичної діяльності.

У підрозділі 3.2. «Інноваційний політичний потенціал молоді в Україні: напрямок лідерство та політична еліта» мова йде про таку вікову категорію, як молодь, яка є ядром потенційної еліти в Україні. Формування

інноваційного політичного потенціалу молоді супроводжується становленням її як соціального прошарку суспільства.

Визначено, що розвиток політичного потенціалу молодого покоління полягає в оптимізації кількісних показників та підвищенні якісних параметрів молодого покоління. Результативність політичного молодіжного потенціалу визначається напрямами і способами його реалізації – політичні цілі, рекреація, діяльність у культурній, соціальній та політичній сферах суспільного життя тощо.

Інноваційний політичний потенціал є компонентом політичного процесу та передбачає наявність комплексу специфічних характеристик, внутрішніх можливостей і здібностей людей, а також новаторських поглядів на вирішення актуальних політичних та суспільних проблем і завдань, що, в свою чергу, дозволяє молоді займатися інноваційною політичною діяльністю і позитивно функціонувати в сучасному суспільстві та політичному процесі.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у необхідності поглиблення вивчення самовизначення молоді щодо участі в політичному процесі та бажанні бути політичними лідерами в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства.

У підрозділі 3.3. «Політична воля в діяльності політичного лідера та сучасної політичної еліти» розглянуто поняття «політична воля», зокрема, проведено теоретичний аналіз даного поняття та його похідних. Охарактеризовано природу та складові політичної волі в політичному житті. Акцентовано увагу на прикладах позитивної та негативної ролі вольових якостей у політиці. Встановлено чинники, що впливають на зміст та прояви політичної волі.

Визначено, що політична воля є важливим елементом сучасного політичного процесу, особливо це стосується трансформаційних дій, що відбуваються на політичному полі. Якщо відсутня політична воля, то будь-яка реформа щодо вдосконалення суспільного розвитку не здатна реалізуватися і залишиться на рівні очікувань та бажань. Наявність політичної волі відрізняє демократичне громадянське суспільство з чітко побудованою структурою з високим рівнем участі в політичному процесі. Особливого значення тут набуває процес прийняття політичних рішень і вироблення політичного курсу країни саме політичними лідерами та елітарними групами.

У висновках до третього розділу зазначається, що в політичній діяльності одне з головних провідних місць належить політичним лідерам. Але їх діяльність відбувається за відповідних умов, які відрізняються залежно від історичних і географічних чинників, типу суспільства, типу політичного режиму, парадигми суспільного розвитку, його соціально-економічного і технічного стану, типу культури, ступеню входження суспільства до світової спільноти. Можна визначити, що ефективність дій політичного лідера, результати його діяльності залежать від вирішення конкретних завдань та задоволення інтересів суспільства, соціальних груп, які вважають дану особу своїм представником. Саме підтримка суспільства, соціальної спільноти є важливим чинником діяльності політичного лідера.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження:

1. Аналіз української політичної думки дає можливість зрозуміти, яким чином відбувався процес становлення інституту політичного лідерства та формування політичної еліти в Україні. Визначено, що на українську політичну думку цього напрямку впливають різні фактори, зокрема історична та політична спадщина, яка відображає головні етапи світової історії та їх взаємодію з українським суспільством та державою. Вчені відзначають збереження тенденції авторитарності в системі владних відносин в Україні через складність і суперечливість змін соціально-політичного простору. Українська політична наука володіє вагомим досвідом в дослідження даних проблем, але сучасність вимагає нових підходів та роздумів, креативне осмислення зарубіжного досвіду та його імплементацію в українську політичну практику з урахуванням її специфіки.

2. Парадигма елітизму характеризується такими аспектами: еліта є цінним елементом суспільства, представники якого мають видатні здібності і значні результати діяльності в найбільш важливих для держави сферах. Керівний стан політичної еліти відповідає інтересам усього суспільства, адже це краща, найбільш ініціативна та продуктивна частина соціуму, створення та оновлення якої є не тільки наслідком боротьби за політичну владу, а й результатом соціально-природнього відбору кращих представників самим суспільством; елітарність закономірно та логічно виходить з положення про рівність можливостей та не суперечить положенням сучасної форми демократії. Соціальна рівність виступає не як статусність, а як наявність рівних можливостей.

Визначено, що поєднання елітаризму з демократією є прийнятним тому, що еліта є необхідною для будь-якого суспільства, в тому числі й демократичного. Елітарна демократія передбачає плюралізм еліт, забезпечує дисперсію. Обов'язковою є конкуренція еліт в боротьбі за владу. Маса, обираючи між елітами, мають можливість впливати на політику, виявляти свої волю та почуття. Елітарна демократія не вимагає повністю відмовитися від народного суверенітету.

Охарактеризовано теоретичну модель еліт, до якої слід внести наступні елементи: змістовно-критеріальний – це політична, психологічна, мотиваційна, вольова, інтелектуальна та креативна зрілість, яка показує інтеграцію уявлень про те, якою має бути елітна особистість, розкриває сутність соціально-політичної категорії «елітності»; структурно-функціональні – це освітньо-розвиваюча, творчо-перетворювальна, духовно-моральна, культурно-етична, управлінська і соціально-економічна діяльність. Процес елітизації включає інтеграцію знань, вмінь та навичок; самоосвіту; продуктивну творчість; самовдосконалення; розвиток професіоналізму; персоналізацію.

3. Концепції плюралізму еліт задіяні в теоретичному обґрунтуванні сучасних західних демократій, але інколи ідеалізують політичну реальність. Численні емпіричні дослідження свідчать про явну нерівномірність участі

різних соціальних груп у політичному процесі, про пріоритет капіталу в політиці та інших впливових груп. Тому слід вести мову про найбільш перспективні та розвинуті стратегічні еліти, які мають власні думки, судження та вміють впливати належним чином на суспільство.

4. Політична еліта має складну структуру, чим стимулює утворення всередині неї тимчасових або постійних груп інтересів, які є своєрідними лобі, що здійснюють вплив на інші елітарні групи та мають можливість направляти та регулювати вектор динаміки правлячої еліти. Сучасній політичній еліті в Україні властиві такі ознаки: наявність напруженості та нестабільності, наслідком чого є постійний напрямок дій у бік здобуття максимальної власної вигоди; елітарна структура характеризується дисперсністю, наслідком чого є велика кількість проявів політичного трайбализму, активності, нігілізму, звуження світогляду тощо. І головне – це корупція, яка підкреслює та надає рельєфності усім іншим ознакам.

5. Інтереси, цілі, ресурси та дії політичної еліти характеризуються різним ступенем динамічності, перебуваючи в безперервному процесі взаємовпливу з внутрішньо– і зовнішньополітичним середовищем, яке є складною структурою, що включає норми, ресурси і суб'єкти. Внутрішньополітичне середовище включає в себе соціальну та інституційну структури. Політична еліта, у більшості випадків, володіє безпосередніми, прямими каналами взаємодії з зовнішніми контрагентами і може використовувати це з метою впливу на внутрішньополітичний простір у своїй країні.

Формуванню нової політичної еліти в Україні повинна сприяти спеціальна підготовка у відповідних навчальних закладах. Навчання мати будуватися на визначених стандартах, повинно бути направлене на визначення у молоді лідерських рис, високого рівня професіоналізму та відповідальності за свої рішення. Відкритим залишається питання щодо конкуренції та умов отримання керівних посад як на державному, так і регіональному рівнях. В Україні сьогодні застосовується прихід у велику політику через посаду помічника депутата. На відміну від моделі поступового просування, ця кар'єрна модель реалізується в короткі терміни. Вона передбачає наявність у претендента необхідного культурного капіталу і великих ресурсів у вигляді зв'язків і знайомств.

6. Визначено, що для відновлення суспільства повинен бути створений кардинально новий підхід до рекрутування політичної еліти, відповідно до якої особливими ознаками повинні стати професіоналізм, законність, реалістичність, раціональність, відкритість, прозорість, колегіальність, соціальне партнерство та справедливість, моральні цінності. Саме таким напрямком є елітарна інженерія, яка представляє собою специфічну систему політичних відносин, що і надають можливість просування на вищі посадові місця найбільш розвинутих та перспективних кандидатів, які зможуть реалізувати лідерські функції. В даному випадку, доцільно виходити з теорії соціальної інженерії К. Поппера, який розглядав її як сукупність підходів у прикладних соціальних науках, які зорієнтовані на:

зміну поведінки й установок людей; вирішення соціальних проблем, адаптацію соціальних інститутів до умов, що змінюються; на збереження соціальної активності (не соціального активізму) тощо.

7. Представлено найважливіші та найактуальніші функції політичного лідера щодо розвитку суспільства та взаємодії з елітарними колами: інтеграція суспільства, громадян довкола спільних завдань і цінностей; пошук і прийняття оптимальних політичних рішень; захист мас від беззаконня, самоуправства бюрократії, підтримка громадського порядку; налагодження системи стабільного зв'язку з масами, запобігання відчуженню громадян від політичного керівництва; ініціювання оновлення, генерування соціальної енергії, мобілізація мас на реалізацію політичних цілей; легітимація суспільно-політичного устрою.

8. На процес формування політичного потенціалу молоді впливають декілька взаємопов'язаних умов різного рівня. До першого відноситься коло зовнішніх факторів, які йдуть від навколишнього середовища. Це економічні, кліматичні, природні умови, географічне розташування, демографічні характеристики тощо. Наступний рівень – це умови, які передбачають наявність внутрішніх характеристик людини, які йдуть ззовні. Це – родина, освіта, друзі тощо. На рівні потенціалу це проявляється в рівні освіченості та культури, рівні моральності, сукупності пріоритетів та цінностей і т. п. На третьому рівні відбувається засвоєння та усвідомлення суспільно-політичних факторів, що відбувається за допомогою засобів масової комунікації, релігії, правової системи тощо.

9. Обґрунтовано, що політична воля є важливим елементом сучасного політичного процесу, особливо це стосується трансформаційних дій, що відбуваються на політичному полі. Якщо відсутня політична воля, то будь-яка реформа щодо вдосконалення суспільного розвитку не здатна реалізуватися і залишиться на рівні очікувань та бажань. Наявність політичної волі відрізняє демократичне громадянське суспільство з чітко побудованою структурою та з високим рівнем участі у політичному житті. І особливого значення тут набуває процес прийняття політичних рішень і вироблення політичного курсу країни саме політичними лідерами та елітарними групами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у необхідності поглиблення вивчення самовизначення та самовдосконалення політичної еліти та молодих лідерів (спочатку на громадському напрямку, а вже потім – на політичному) щодо участі в політичному процесі та бажанні бути (стати) представниками елітарних кіл або політичними лідерами. Головними завданнями є реформування багатьох систем суспільства, інтегративні зміни, зміна формату відносин як на державному рівні, так й на рівні місцевої влади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:
Статті у наукових фахових виданнях України:**

1. Емельянова А. И. (2016). Управление конфликтом как фактор развития организации. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 21, 2, 64–73.
2. Емельянова Г. І. (2016) Аналіз діалогу та фасилітації в аспекті розвитку громадянських ініціатив Politicus, 1, 92–94. (Index Copernicus).
3. Емельянова Г. І. (2017) Молодіжне політичне лідерство в Україні. Актуальні проблеми політики, 60, 245–252.
4. Емельянова Г. І. (2017) Політична воля як важливий компонент діяльності політичного лідера та сучасної політичної еліти. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Одеса, 14, 109–112.
5. Емельянова Г. І. (2018) Пліуралізм еліт: теорія та проблемні аспекти застосування в Україні. Актуальні проблеми політики, 61, 235–244.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:

6. Емельянова Г. І. (2018) Формування політичної еліти скрізь призму елітарної інженерії. Evropský politický a právní diskurz, 5, 3, 162–166.

**Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:
Тези і доповіді міжнародних науково-практичних конференцій:**

7. Емельянова А. И. (2016) Способы регулирования организационных конфликтов. Матеріали ХХХІІ Міжнародної наук.-практ. конф. «Соціально-економічний розвиток». Чернівці, 3, 28–30.
8. Емельянова Г. І. (2016) Медіативні практики як чинники розвитку суспільства. Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів». Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 170–174.
9. Емельянова Г. І. (2016) Управління конфліктом в організації. Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього. Львів: Львівська фундація суспільних наук, 92–95.
10. Емельянова Г. І. (2016) Фасилітаційний вплив при роботі команди. Матеріали сьомої міжнародної наук.-практ. конф. Актуальні дослідження в соціальній сфері, Одеса: Видавець Букаєв В. В., 72–75.
11. Емельянова Г. І. (2017) Оцінка лідерських компетенцій. Матеріали І міжнародної наук.-практ. конф. «Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій». Харків: НТУ «ХПІ», 59–61.
12. Емельянова Г. І. (2018) Потенціал політичного лідерства студентської молоді. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 1, 250–254.

13.Ємельянова Г. І. (2018) Розуміння еліти в аспекті трансформації держави та суспільства (Р. Шварценберг та Г. Моска). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування. Київ: Центр правових наукових досліджень, 6–10.

Публікації в інших наукових виданнях:

14.Ємельянова Г. І. (2015) Проактивне управління та методи підвищення ефективності роботи команди. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління, 14, 3(31), 229–241.

15.Ємельянова Г. І. (2016) Особливості формування проактивного лідерства. Теоретичний та науково-методичний часопис Вища освіта України, (Тематичний випуск Університет і лідерство), Київ, 2, 39–44.

16.Ємельянова Г. І. (2017) Соціальні компетенції лідерства: комунікативний аспект. Теоретичний та науково-методичний часопис Вища освіта України, (Тематичний випуск Університет і лідерство), Київ, 2, 83–87.

17.Ємельянова Г. І. (2018) Функціональне призначення політичного лідера. Політичне життя (Political Life), 2, 30–36.

АНОТАЦІЯ

Ємельянова Г. І. Потенціал політичної еліти в Україні: особливості формування та впливу на сучасний політичний процес. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2018.

У дисертації представлено наукові розвідки у напрямку предмета дослідження. Привертається увага до структурних характеристик політичної еліти. Представлено пояснення динаміки еволюції політичної еліти, конкретних рішень та вибудовування можливих сценаріїв її розвитку, що передбачає поєднання структурних характеристик та внутрішніх властивостей суб'єкта. Обґрунтовано, що розвиток політичної еліти відбувається шляхом елітизації суспільства та впровадженням в дію еліт-орієнтованої діяльності.

Визначено інноваційний політичний потенціал молоді як політичну категорію, що виступає компонентом політичного процесу та передбачає комплекс ознак, які є специфічними та відображають внутрішні можливості та здібності молодих людей. Визначено, що політична воля є важливим і необхідним компонентом діяльності суб'єкта політики. Головна мета політичної дії, стратегія та тактика здійснення політичної діяльності зумовлюють мотиваційно-політичну волю. Політична воля спрямована на трансформацію політичної реальності заради інтересів суспільства.

Ключові слова: еліта, політична еліта, політичне лідерство, політична влада, політичний процес, політичний потенціал, держава, державна влада, суспільство, демократія, інновація.

АННОТАЦІЯ

Емельянова А. И. Потенциал политической элиты в Украине: особенности формирования и влияние на современный политический процесс. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 «Политические институты и процессы» – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2018.

В диссертации представлены научные подходы относительно предмета исследования. Проанализированы разработки украинских ученых в разные исторические и временные периоды, и определены направления, которые менее исследованы и нуждаются в научном анализе. Определено, что изучение политической элиты остается актуальным аспектом в политической науке.

Особое внимание уделено структурным характеристикам политической элиты. Представлены объяснения динамики эволюции политической элиты, конкретные решения и построение возможных вариантов ее развития, предусматривающих сочетание структурных характеристик и внутренних свойств субъекта. Определено, что анализ структурных характеристик политической элиты может осуществляться разными путями. Акцент делается на интересах политической элиты и ресурсообеспечении. Данный вопрос рассмотрен на основе оценки качественного состава, сплоченности и циркуляции элит. Переменные, отражающие поведение элит, раскрываются с помощью эмпирического анализа их взаимодействия с обществом, а также в рамках функционирования политических институтов и соотношении сил и интересов взаимодействующих субъектов.

Аргументировано, что важное значение сегодня приобретают подходы, которые имеют международную составляющую, то есть, учитывающие международный фактор влияния на формирование политической элиты, ее ресурсов и политической культуры. Этот подход дает возможность выделять структурные и субъектные характеристики политической элиты с последующим введением соответствующих переменных.

Обосновано, что формирование политической элиты – один из главных вопросов стратегии и тактики власти, ее жизнеспособности и авторитета. В связи с этим, важнейшим аспектом определения политики подбора кадров и механизмов ее реализации должна стать элитная инженерия. Такой подход требует внедрения новых технологий, соответствующих цивилизованному обществу, в котором карьера осуществляется на демократической основе, законности и делегировании полномочий.

Определено, что циклическое, стабильное и естественное обновление состава элиты должно происходить в рамках определенных традиций,

процедур, которые являются составными стабильного процесса рекрутирования элиты. Трансформация или изменение элиты чаще всего происходит в условиях глубинных изменений социально-экономических, правовых показателей и в целом политической системы общества.

Обосновано, что развитие политической элиты происходит путем элитизации общества и введением в действие элит-ориентированной деятельности. Это может быть обеспечено путем «продуктивной ориентации» и «самоактуализации» представителей политических элитарных кругов.

Проанализирован зарубежный опыт формирования политической элиты (на примере Великобритании, Швейцарии, Франции и США) и сделан вывод, что наиболее близкой к Украине является модель формирования политической элиты Франции, где господствуют соответствующие карьерные траектории, которые по своей характеристике в определенной мере соответствуют нашим политическим реалиям.

Отмечено, что именно в переходные кризисные периоды значительно повышается социальная роль и, соответственно, ответственность политических лидеров и представителей политической элиты. Кардинальные трансформации в политической жизни общества стимулируют обновление элиты – основного политического субъекта, от эффективности и результативности деятельности которой зависит вектор направленности любого трансформационного процесса.

Определено, что важнейшими функциями политического лидера являются: определение оптимального пути решения социально-политических проблем; поддержание общественного порядка; стабилизация отношений в обществе; обеспечение сотрудничества и доверия граждан и общества относительно решения социально значимых задач; генерирование социальной энергии для их выполнения.

Проанализирован инновационный политический потенциал молодежи как одно из основных условий обновления количественного и качественного состава элит и возможностей кардинальных позитивных преобразований в дальнейшем. Общество, лишенное такого социального капитала, как молодое поколение, обречено на стагнацию деформацию.

Определено, что политическая воля является важным и необходимым компонентом деятельности субъекта политики. Главная цель политического действия, стратегия и тактика осуществления политической деятельности обуславливают мотивационно-политическую волю. Политическая воля направлена на трансформацию политической реальности ради интересов общества.

Ключевые слова: элита, политическая элита, политическое лидерство, политическая власть, политический процесс, политический потенциал, государство, государственная власть, общество, демократия, инновация.

SUMMARY

Yemelianova G. I. The potential of the political elite in Ukraine: the specifics of the formation and the influence on the modern political process. – Scientific qualification thesis retaining manuscript rights.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science (PhD) after speciality 23.00.02 – political institutions and processes – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2018.

The dissertation presents scientific investigations in the direction of the subject of the study. Attention is drawn to the structural characteristics of the political elite. The explanation of the dynamics of the evolution of the political elite, concrete solutions and the construction of possible scenarios for its development, which involves a combination of structural characteristics and internal properties of the subject, is presented. It is substantiated that the development of a political elite takes place through the elitism of society and the introduction of elite-oriented activities into action.

The innovative political potential of youth as a political category, which is a component of the political process and provides a complex of features that are specific and reflect the internal capabilities and abilities of young people, is determined. It is determined that political will is an important and necessary component of the activity of the subject of policy. The main purpose of political action, strategy and tactics of political activity is motivational and political will. Political will is aimed at transforming political reality for the sake of the interests of society.

Key words: elite, political elite, political leadership, political power, political process, political potential, state, state power, society, democracy, innovation.